

Arst ja avalik arvamus

Ain-Elmar Kaasik – Eesti Teaduste Akadeemia asepresident

Kolleeg Helle Nurme kommentaar, milles ta viitas president Arnold Rüütli kognitiivsetele häiretele (PM 16.08.2006), tekitas ajakirjanduses elava vastukaja ning veelgi enam arutelusid arstkonnas ja elanikkonna erinevates rühmades. Käesolev kirjutis ei püüa omakorda hinnata Arnold Rüütli sobivust sellele kõrgele ametikohale – seda enam, et selle ilmumise ajaks on vabariigi president valitud. Püüan siiski lühidalt kommenteerida mõningaid Helle Nurme avaldusest johtunud arvamusi ja seisukohti. Küsimus on üsna keeruline ning see takistab lõplike seisukohtade kujunemist.

Oksidentaalses kultuuriruumis peetakse inimese tervisega seonduvat delikaatseteks isikuandmeteks ning nende avalikustamisele on seatud tõkked ja piirangud, mis lähtuvad seadustest, eetikanormidest ja headest tavadest. Terviseandmete eriti „tundliku“ valdkonna moodustavad inimese vaimse ja seksuaalse tervisega ning käitumisega seonduvad küsimused. Seejuures torkavad ka euroopaliku kultuuritaustaga maades silma märgatavad erinevused. Kuigi terviseandmed ei ole kusagil vabalt kättesaadav „*public domain*“, on nt põhjamaades ammu kasutusel ulatuslikud terviseandmekogud ja -registrid, millele juurdepääs on teadlastele, arstidele ja muudele rahvatervise spetsialistidele tagatud. See on ühtlasi foon, millelt nt Soome presidendi terviseandmeid regulaarselt avalikustatakse. Siiski on see kujunenud alles viimasel ajal – president Urho Kaleva Kekkoneni terviseandmeid teadupärast ei avalikustatud – pigem vastupidi. Teadaolevalt on oma tervise kohta teavet soovinud rahvale anda president Tarja Halonen ise ning mingit üldist terviseandmete avalikustamist Soomes ei toimu, seda ka juhtivate poliitikute kohta.

Eestis rõhutab Riigikogus 12.02.2003. a vastu võetud isikuandmete kaitse seadus (IKS) indiviidi

privaatsust avalike huvide teisejärguliseks jätmise arvel, mistõttu ei ole võimalik saavutada euroopalikku andmekvaliteeti riigistatistika, teaduse ja tervishoiu vallas, ning kahtlemata on see oluline juriidiline takistus mis tahes püüdele seaduslikult avalikustada riigile oluliste isikute terviseandmeid. IKS-i uus versioon on Justiitsministeeriumis ettevalmistamisel ja võib-olla annab see mõne aja pärast võimaluse küsimuse juurde tagasi tulla. Õigusriigis reguleerivad niisuguseid valdkondi seadused, mis muidugi ei välista isiku(te) tahet enda kohta käivaid andmeid avalikustada.

Oma arvamuses esitab ajakirjanik Kalle Muuli seisukoha, nagu reguleeriks Eesti arstieetika kodeksis kõnealust valdkonda vaid üldpõhimõtete punkt 4: „Arst käitub igas olukorras oma elukutse vääriiselt“ (PM 31.08.2006). Viitan siinjuures siiski koodeksi peatüki „Arst ja patsient“ punktidele 1, 7, 9 ja 12, mis kohustavad arsti austama patsiendi inimväärikust, eraelu ja heaolu; eelistama tema huvisid ühiskondlikele, hoidma kutsesaladust ja patsiendi kohta kogutud terviseandmeid nii, et kõrvalistel isikutel ei oleks neile juurdepääsu. Arvan, et kolleeg Nurm eksis kõigi nimetatud nõuete vastu. Nõustun, et Arnold Rüütel ei olnud Helle Nurme patsient, kuid oma hinnangud andis kogunud kolleeg siiski arstina, seda enam, et teda on nimetatud mäluhäirete diagnostika spetsialistiks. On üldtuntud tõsiasi, et inimese kognitiivsed võimed, eriti operatiivmälu, halvenevad vananedes. Samas on ilmne, et seda saab kompenseerida mälu „korrastamise“ ja abistamisega (nt märkmete tegemisega jms) ning et ajutised eksimused mälu ei õigusta veel järelduste tegemist. Ka paljud noored ja haritud inimesed kogevad mõnikord mälust „väljavõtmise“, s.t meenutamise raskust, eriti psühhoemotsionaalse pinge ja kiiresti muutuva olukorra tingimustes. Ideaalne ja „hästi korrastatud“ mälu on kahtlemata

eeldus vaimseks tegevuseks, kuid ei taga iseenesest loovust, õigeid otsuseid ja visioone. Vastasel korral tuleks poliitikuid ja ka muid juhte otsida eelkõige mälumängurite hulgast.

Inimese vaimse võimekuse hindamine on keerulisem kui tema füüsilise seisundi kindlakstegemine. Psühholoogiliste testide mitmesuguste kombinatsioonide rakendamine võimaldab hinnata mälu ja muidki isiksuseomadusi. Kahjuks näitavad need siiski üksnes teatud eeldusi ja on seetõttu rakendatavad pigem soovituslikult kui kohustuslikult. Kindlasti on vananemisega seotud involutsiooni puhul oluline, milliselt tasemelt see algas ning kuiõrd on konkreetne isik oma võimeid elu jooksul (ka vananedes) rakendanud. On üldtuntud fakt, et silmapaistvate vaimsete võimetega isikud säilitavad need enamasti ka kõrges eas. Seetõttu on mis tahes vanusetsensuse rakendamine üsna kaheldava väärtusega. Kuigi mitmedki tuntud riigitegelased on ilmutanud vaimse involutsiooni selgeid tunnuseid juba oma aktiivse tegevuse perioodil, tõlgendatakse nende kohta teadaolevat mõnikord ebatäpselt. Ameerika Ühendriikide 20. sajandi ühe silmapaistvaima presidendi (aastatel 1981 – 1989) Ronald Wilson Reagani Alzheimeri tõbi manifesteerus siiski alles pärast tema presidendiaja lõppu. Ehk tasub pigem meenutada, et Ronald Reagan sündis 06.11.1911. a ning valiti seega presidendiks 70aastasena. 1949. aasta septembris võitsid sõjas purustatud Saksamaal toimunud Liidupäeva (*Bundestag*) valimised Kristlikud Demokraadid. Nende liider Konrad Adenauer oli juba 73aastane ja nõustus, pärast pikki kõhklusid ja oma arstiga nõupidamist, kandideerima liidukantsleriks vaid ajutiselt – üheks aastaks. Siiski läks teisiti – Konrad Adenauer jäi kantsleriks 14 aastaks ja tema osa ühe Euroopa võimsaima majandusega riigi ülesehitamisel on võimatu üle hinnata.

Arstidena tabame end sageli sellelt, et hindame inimeste tervist ja oskame seda, eelkõige füüsilise tervise suhtes, mõnikord üsnagi täpselt mitmete väliste tunnuste abil teha. Samas ei tohi me ülalnimetatud põhjustel oma arvamust siiski avalikustada. See kehtib isikutega seonduvate kõigi meditsiiniliste asjaolude suhtes. Põltsamaa Haigla endine kirurg Eha Mäll eksis selle vastu, kui ta meenutas Arnold Rüütli aastaid tagasi autoavariis saadud vigastusi (SLÕL 5.09.2006).

Kõnealuse arutelu käigus on professor Rein Taagepera teinud ettepaneku, et presidendikandidaadid laseksid sõltumatul konsiiliumil oma tervist kontrollida (EPL 18.08.2006). Nõustudes ettepaneku ideega, tuleb siiski mõnda tõsisemaid õiguslikke ja meditsiinilis-metoodilisi raskusi selle ettepaneku sisulisel täitmisel.

Kokku võttes tuleb nõustuda dotsent Andres Soosaarega, kes arvab, et arutelu arstide, ajakirjanike ja poliitikute seas sellest, kuidas avalikult vaagida avaliku elu tegelaste tervist, on igati positiivne (PM 31.08.2006). Samas on selge, et heade lahenduste leidmine on siin keeruline, kui üldse võimalik. Arstide osalemine poliitikas on igati teretulnud, kuid seejuures peavad nad olema piisavalt ettevaatlikud ja delikaatsed oma professionaalsete teadmiste ja kogemuste rakendamisel isikute, sealhulgas opositsiooni poliitikute suhtes. Lõppude lõpuks reguleerib paljutki n-ö terve mõistus (*common sense*), mille osa peaks ehk koguni suurem olema. Üks minu õpetajaid ja kolleege, aastaid tagasi manalasse varisenud Elena Tulmin ütles mõnikord temale omase tolerantsuse ja heatahtlikkusega: „Seda peab ikka närviarsti pilguga vaatama“. Tasub ehk meeles pidada. Lõpuks ei saa ma jätta tunnustamata Arnold Rüütli mehisust ja vastupidavust temale suunatud, sageli üsna ebaeetilise lausrünnaku talumisel. Mina seda ei oleks suutnud.

ain-elmar.kaasik@akadeemia.ee